

R

RABBÂNÎ, Burhâneddin

(برهان الدين رباني)

(1940-2011)

Afganistan Cemâat-i İslâmî lideri,
devlet başkanı
(1992-2001).

20 Eylül 1940'ta Afganistan'ın kuzeyindeki Bedahşan eyaletine bağlı Feyzâbâd'da doğdu. Tacik asıllı bir aileye mensup olup babasının adı Muhammed Yûsuf'tur. İlkokulu Bedahşan'da, ortaokulu Kâbil'de bitirdi. İslâm hukuku ve ilâhiyat öğrenimi gördüğü Kâbil Üniversitesi'nden 1963'te mezun oldu. Üniversite yıllarında İslâm'la ilgili çalışmaları sebebiyle oldukça tanınmıştı. Öğrenimini tamamlamasının ardından Kâbil Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak tayin edildi. 1966'da Kahire'ye giderek Ezher Üniversitesi'nde İslâm felsefesi alanında yüksek lisans yaptı. Burada İhvân-ı Müslimîn hareketiyle yakından ilgilendi. 1968'de ülkesine döndü. Afganistan Cemâat-i İslâmî Yüksek Konseyi tarafından üniversite öğrencilerine rehberlik etmekle görevlendirildi. Daha sonra Mısır'a gidip "Abdurrahman Muhammed Câmî'nin (Molla Câmî) Felsefesi" başlıklı tezyle doktor unvanı aldı.

1972'de Afganistan Cemâat-i İslâmî hareketi başkanlığına seçildi. 1974'te tutuklanacağını anlayınca Pakistan'a giderek Afganistan'ın kurtuluşu için İslâmî Cephe Partisi'ni kurdu. 1979'da Sovyet destekli darbeye ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesine karşı çıktı. On yıl süren Sovyet işgali döneminde Gülbeddin Hikmetyar ve Ahmed Şah Mesud gibi mücahid liderleri yanında direnişini sürdürdü. 1989'da Sovyet işgali sona erince bağımsızlık savaşını yürüten gruplar birbiriyle iktidar mücadelesine girdi. Ülkenin giderek istikrarsız hale gelmesi üzerine devlet başkanı Muhammed Necîbullah 1992'de görevinden uzaklaştırıldı. Ardından mücahid grupları arasında oluşturulan Afganistan İslâm Konseyi Başkanı Burhâneddin Rabbânî seçimleri gerçekleştirmek, meclisi oluşturmak ve anayasa hazırlamak üzere 22 Nisan'da geçici devlet başkanı seçildi. 1992 sonunda görev süresi iki yıl daha uzatıldı. Görev süresinin daha fazla uzatılmasını isteyen Burhâneddin Rabbâ-

nî'ye karşı İslâm Cephesi lideri Gülbeddin Hikmetyar ve Cünbiş-i Millî lideri Özbek General Abdürreşid Dostum'un güçleri birleşince 1993'te iç savaş başladı. Bu savaş esnasında on binlerce insan öldü, on binlercesi de başka ülkelere iltica etti ve başşehir Kâbil tamamen tahrip edildi. Burhâneddin Rabbânî giderek güç kaybedince Gülbeddin Hikmetyar başbakanlığa getirildi. Bu değişikliğin yol açtığı belirsizlik ve güvensizlik ortamında medrese talebelerinin başlattığı Tâliban hareketi iki yıl içerisinde Kâbil dahil ülkenin pek çok bölgesinde hâkimiyeti ele geçirdi (1996). Böylece Rabbânî'nin başkanlığı resmen olmasa da fiilen sona erdi. Bunun üzerine Rabbânî kendisini destekleyen Ahmed Şah Mesud ile birlikte Penşir vadisine çekildi, Tâliban ile mücadele eden cephede (Kuzey İttifakı) yer aldı ve meşrû devlet başkanı olarak Mezârşerif'i yeni başşehir ilân etti. Ancak müttefiki Ahmed Şah Mesud 2001'de öldürüldü. Aynı yıl uluslararası koalisyonun desteğiyle Tâliban etkisiz hale getirilince Rabbânî başkanlık görevine devam etmek istedi de bu defa koalisyon ülkeleri ile birlikte Afganistan'a müdahale eden Amerika Birleşik Devletleri yönetimi yeni devlet başkanının çoğunluğu teşkil eden Peştunlar'dan seçilmesini istedi. Afganistan için düzenlenen Bonn Konferansı'nın ardından Hamîd

Burhâneddin Rabbânî

Karzâî devlet başkanı ilân edildi (22 Aralık 2001). Böylece Rabbânî'nin devlet başkanlığı resmen de sona ermiş oldu. Rabbânî devlet başkanlığı iddiasından vazgeçmediyse de baskılar yüzünden tekrar aday olmadı. Daha sonra Tâliban ile yürütülen barış görüşmelerinde Afganistan Yüksek Barış Konseyi başkanı sıfatıyla 2010'a kadar görev yaptı. Liberal görüşleriyle tanınan, kadınların eğitimine ve çalışmasına izin veren Rabbânî, 20 Eylül 2011'de kendisiyle görüşmeye gelen iki Tâliban temsilcisinin canlı bomba eylemiyle hayatını kaybetti. Mezarı Kâbil'dedir.

Eserleri: *Âmuhtenihâyi der Mesîr-i İnkılâb-ı İslâmî* (Tahran 1362 hş.; Kâbil 1372 hş.), *Râh-ı Halli Mes'ele-i Afğânistân* (Tahran 1362 hş.), *Çıyâm-ı Tufende der Kalb-i Kişver* (Tahran 1365 hş.; Kâbil 1372 hş.), *Râhnümâ-yi Cihâd* (Tahran 1365 hş.), *İstiklâliyyet-i İnkılâb* (Kâbil 1367 hş.), *Sernevişt-i İnkılâb der Pes Manzar Sâzeşhâ ve Keşmekeşhâ* (Peşâver 1367 hş.), *Peyâm be Fermândeşân-ı Cihâd ve Mihenân-i 'Aziz* (Peşâver 1367 hş.), *Milâd-ı Nûr* (Peşâver 1367 hş.), *İrşâd-ı Cihâd: Mecmû'a ez Sühanrânâhâ, Peyâmâhâ ve Muşâhabe-hâ-yi Rehber-i Cem'iyet-i İslâmî-yi Afğânistân* (Tahran 1369 hş.), *Peyâm-ı Rehber-i Cem'iyet-i İslâmî-yi Afğânistân be Münâsebet-i Hulûl-i 'Abdüssa'îd Fıtır* (Peşâver 1410), *Uşûl-i Bî'at ve Mes'ûliyyethâ-yi A'zâ-yi Cem'iyet-i İslâmî-yi Afğânistân* (Tahran, ts.). Ayrıca yayımlanmış bazı risâleleri bulunan Rabbânî, Seyyid Kutub'un eserlerinden *Fi Zılâli'l-Kur'ân*'ın I. cildini Farsça'ya çevirmiştir (Kâbil 1352 hş.).

BİBLİYOGRAFYA :

Kamal Matinuddin, *The Taliban Phenomenon Afghanistan 1994-1997*, Karachi 1999, s. 110-117, ayrıca bk. tür.yer.; Amin Saikal, "The Rabbânî Government, 1992-1996", *Fundamentalism Reborn? Afghanistan and the Taliban* (ed. W. Maley), London 1999, s. 29-42; a.mlf., *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, New York 2004, s. 212, 214-219, ayrıca bk. tür.yer.; M. J. Gohari, *The Taliban: Ascent to Power*, Karachi 2002, s. 11-16; Ahmed Rashid, *Taliban: Islam, Oil and the New Great Game in Central Asia*, London 2002, s. 34-35, 43-44, ayrıca bk. tür.yer.; Berzger, "Rabbânî, Burhâneddin", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381 hş., III, 425-429; L. W. Adamec, *Historical Dictionary of Afghanistan*, Lanham 2003, s. 318-319; a.mlf. – F. A. Clements, *Conflict in*

Afghanistan: A Historical Encyclopedia, Santa Barbara 2003, s. 128-129, 211-212, 311-316; M. Griffin, *Reaping the Whirlwind: Afghanistan, Al Qa'ida and the Holy War*, London 2003, s. 13-14, 16-17, 51-52, ayrıca bk. tür.yer.; Nabi Misdaq, *Afghanistan: Political Frailty and External Interference*, Abingdon 2006, s. 149-152, 171-176, 205-209; *The Taliban and The Crisis of Afghanistan* (ed. R. D. Crews – Amin Tarzi), Cambridge 2008, s. 25-27, 37-38, 46-47, ayrıca bk. tür.yer.; Hafızullah Emadi, *Dynamics of Political Development in Afghanistan*, New York 2010, s. 171-176; B. Koepke, *Iran's Policy on Afghanistan: The Evolution of Strategic Pragmatism*, Solna 2013, s. 5-10.

AZMÎ ÖZCAN

RACA ALİ HACI

(1809-1873)

Endonezyalı
âlim, tarihçi ve edebiyatçı.

Bugünkü Endonezya sınırları içinde yer alan Riau takımadalarından küçük Penyangat'ta 1809 yılı başlarında doğduğu tahmin edilmektedir. Eğitilmiş, aristokratik bir aile ortamında yetişti. Ataları aslen Sulavesi adasında yaşayan Bugiler'den gelir. Riau-Cohor Sultanlığı'nda etkili bir devlet adamı olan dedesi Raca Hacı 1784'te Malaka'ya hâkim olan Hollandalılar'la yapılan savaşta şehid düşmüş ve halk arasında Raca Hacı Fisebîlillâh lakabıyla ün salmış bir kahramandı. Onun iki oğlundan Raca Ca'fer 1806-1831 yıllarında "Yamtuan Muda" unvanıyla sultan vekili olurken Raca Ali'nin babası olan diğer oğlu Raca Ahmed, Riau-Lingga sultanlarının danışmanlığını ve yurt dışı temsilcilik görevlerini yürütmüştür. Malay tarihi ve kültürü üzerine geniş birikimi olan Raca Ahmed, Malayca şiirleri yanında Bugi halkının Malay topraklarındaki varlığı ve Malaylı ricalarla ilişkileri üzerine eserler yazdı. Malayca *Syair Perang Johor* adlı destansı manzum eseri XVII. yüzyılda Cohor Sultanlığı ile Açe Sultanlığı arasındaki savaş konu edinmektedir. Babasının tarihe ve yazarlığa olan merakı Raca Ali Hacı'ya intikal etmiştir. Raca Ali Hacı'nın annesi Encik Hamidah da Bugi kökenlidir.

İlk eğitimini babasından ve ailesinden alan Raca Ali Hacı, Habîb Şeyh es-Sakkâf, Şeyh Ahmed Cebertî, Şeyh İsmâil b. Abdullah Minenkebâvî ve Şeyh Abdülgafûr b. Abbas el-Mendûrî gibi Arap ve Malay kökenli hocalardan Kur'an-ı Kerîm, tefsir, hadis ve diğer dinî ilimlerde ders okudu. 1822'de babası Raca Ahmed'in başkanlığında annesi ve sultanlık ailesinden bir grupla birlikte Batavya'ya (bugünkü Cakarta) gitti, orada kaldığı üç ay boyunca

Raca
Ali Hacı

bazı hocalardan kısa süreli dersler aldı ve önemli tecrübeler edindi. Batavya'da babasıyla birlikte Hollanda genel valisi dahil üst düzey Hollandalı yetkililerle yapılan görüşmelere katıldı. Hollanda tiyatro ve opera sanatı gösterilerini ilk defa burada izledi. On yedi yaşında yine babasıyla birlikte ticarî amaçla Cava adasının kuzeyindeki Semarang şehrine gitti ve orada ağır bir ateşli hastalık geçirdi. 1828'de hac vazifesini yerine getirdi. Kafilenin başkanı olan babası Raca Ahmed memleketine dönerken Raca Ali, Arapça ve dinî ilimlerdeki öğrenimini ilerletmek amacıyla birkaç yıl daha Mekke'de kaldı. Bu arada çevredeki yerlere ve Mısır'a seyahatte bulundu. Mekke'de Malay kökenli meşhur âlim Şeyh Dâvûd Patanî'den (el-Fetânî) ve diğer hocalardan dinî dersler aldı, ayrıca Şeyh Muhammed Erşed b. Abdullah Bencerî'nin oğlu Şeyh Şehâbeddin Bencerî ile yakın arkadaşlık kurdu.

Hacdan sonra Raca Ali Hacı diye anıldı. Muhtemelen yirmi iki yaşında iken Arapça ve dinî ilimlerdeki bilgisini geliştirmiş, geniş ufuklu bir âlim olarak memleketi Riau'ya döndü. Bölgede Hollanda valisinin oturduğu Bintang adasındaki Tanjung Pinang'dan biraz uzakta yer alan ve Riau'nun sultan vekili olan kuzenleri tarafından bir yönetim merkezi haline getirilen küçük Penyangat adasına yerleşti. Mekke'den döndükten sonra öğrencilerine Arapça sarf ve nahiv, kelâm, fıkıh ve tasavvuf dersleri okuttu. Bu arada Riau Sultanı Mahmud Şah tarafından Lingga vilâyetinin mahallî yöneticiliğine tayin edildi; kuzeni ve yakın dostu Raca Ali b. Ca'fer ile birlikte genç yaştaki sultana yardımcı oldu. Ardından sultanlığa bağlı bütün adaları dolaştılar. 1845'te Raca Ali b. Ca'fer sekizinci "Yamtuan Muda" unvanıyla yönetime geçince Raca Ali Hacı da sultanlığın din işleri danışmanlığına getirildi. Bu sırada akrabalarından Raca Hacı Abdullah Mürşid ile birlikte Karimun ve Kundur adalarında ticarî yatırım yaptı, kalay madeni işletmeciliğiyle uğraştı. Raca Hacı Abdullah Mürşid, 1857'de yönetime geçerken

Raca Ali Hacı da Raca Ali b. Ca'fer'le birlikte, sultanlığın "ehlü'l-hal ve'l-akd" adlı istişare kurulu üyeliğine tayin edildi. Raca Ali Hacı, Riau-Lingga Sultanlığı'ndaki kırk yılı aşkın hizmeti yanında eğitim öğretim faaliyetleri, eser telifi, hayır hizmetleri gibi çok geniş alanlarda geçen bir ömrün sonunda 1873'te vefat etti. Ölüm tarihi bazı kaynaklarda 1872 olarak verilmekle birlikte 31 Aralık 1872 tarihinde Hollandalı arkadaşı Hermann von de Wall'a son mektubunu yazdığı dikkate alarak 1873 yılı başlarında öldüğü söylenebilir. Türbesi, Penyangat adasındaki Engku Putri Raja Hamidah Mezarlığı'ndadır. Çok eşli bir evlilik hayatı olan Raca Ali Hacı'nın sayısı on yediyi bulan erkek ve kız çocuklarının çoğu iyi bir eğitim görmüş, bazıları şiir ve edebiyatla uğraşmıştır. Kızlarından Raca Safiye'nin *Syair Kumbeng Mengindera* ve Raca Külsüm'ün *Syair Saudagar Bodoh* adlı birer şiir kitabı bulunmaktadır.

Yetkin bir âlim, velûd bir müellif ve şair olarak tanınan Raca Ali, Malay ve Endonezya dili ve edebiyatı, Malay tarihi ve kültürü, İslâm ve Malay örfi hukuku, devlet idaresi gibi konularda uzman olarak temayüz etmiştir. Toplumda önemli sosyal statüye sahip olan Bugi kökenli akrabalarının sağladığı maddî imkânlar sayesinde Arapça ve dinî ilimlerin öğretilmesini yaygınlaştırmış, gelen hocaların Riau'da ikamet etmelerini sağlamıştır. Bu hocalardan Seyyid Abdullah Bahreynî ve Şeyh İsmâil vasıtasıyla Nakşibendiyye tarikatı ilk defa Riau'ya girmiştir. Raca Ali'nin gayretleriyle Penyangat adası, Doğu Sumatra ve Riau-Lingga takımadalarından gelen öğrenciler için önemli bir merkez haline gelmiş, bu merkez XX. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir. Onun buradaki eğitim kurumundan mezun olanlar arasında kısa bir süre (1857-1858) sultan vekilliği yapan Raca Hacı Abdullah Mürşid ile daha

Raca Ali Hacı'nın Penyangat adasındaki türbesi

